

UOT 82-94; 821(091)**TEYMUR ATƏŞLİNİN «STALINQRAD CƏHƏNNƏMİNDƏ
95 GÜN DÖYÜŞƏN TÜRK» ƏSƏRİNDƏ MİLLİ İSTİQLAL
İDEYASININ İNİKASI****A.N.PAŞAYEVA****AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu
aynure8@mail.ru**

Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri olan Mustafa Teymur Atəşli II Dünya müharibəsinin ən dəhşətli döyüş səhnəsində – Stalinqradda 95 gün iştirak etmiş, burada başına gələn hadisələri «Stalinqrad cəhənnəmində 95 gün döyüşən türk» adlı savaşı xatirələrində qələmə almışdır. O, bu əsəri Türkiyədə yaşayan zaman «Hürriyyət» qəzetinin 1956-cı ilin 15 yanvarından – 28 fevralınadək çıxmış saylarında (2768-2812) təfriqə halında dərc etdirmişdir.

Məqalədə T. Atəşlinin sözügedən xatirələri mühacirət nəsrimizin diqqətəlayiq örnəyi kimi tədqiqatə cəlb olunmuş, əsərin ideya-bədii özəllikləri aşkarlanmışdır. Müəllif elmi mənbələrə istinadən Azərbaycanlı döyüşçülərin milli legionlardakı fəaliyyətini istiqlal hərəkətinin tərkib hissəsi kimi qəbul edir və əsəri də bu yöndə dəyərləndirir.

Açar sözlər: mühacirət, memuar, Stalinqrad döyüşü, milli istiqlal

Azərbaycan milli istiqlal hərəkəti mühacirət nəsrimizdə hər zaman aparıcı mövzulardan biri olmuşdur. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatının bədii nümunələrinə nəzər salsaq, memuar janrının necə böyük üstünlüyə malik olduğu qənaətinə gələrik. «Memuar» sözü fransız dilindən «memoire» sözündən götürülmüş, tərcüməsi «yaddaş» deməkdir. «Yaddaş insanın daxili subyektiv aləmini idarəetməsinin vasitəsidir. Məhz bu faktor bizi əhatə edən mühitin bütövlükdə qavranılmasını müəyyən edir. Yaddaş olmuşları, olanları və olacaqları obyektivcəsinə mühakimə etməyə imkan yaradır» (1, 16). Memuar ədəbiyyatda ictimai mübarizəni, mühüm tarixi hadisələri əks etdirən, müəllifin hiss və həyəcanlarını duymaq baxımından əvəzsiz mənbədir.

Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatında memuar janrında yazılmış əsərlər içərisində Teymur Atəşlinin «Stalinqrad cəhənnəmində 95 gün döyüşən türk» savaşı xatirələri mühüm yer tutur. Bu əsər müəllifin gərgin mübarizələrdə keçmiş həyatının mühüm bir dövrünü öyrənmək baxımından olduqca əhəmiyyətli

yətlidir. Eyni zamanda bu əsərin Azərbaycan siyasi mühacirət tarixinin öyrənilməsi üçün dəyəri şəxsizdir.

Bəs, Teymur Atəşli kimdir? Teymur Atəşlinin taleyini bir çox mühacirlərin taleyi ilə müqayisə etsək, onun daha məşəqqətli həyat hekayəsi yaşadığının şahidi olarıq. Stalin rejiminə qarşı nifrət hələ dünyaya gəlməmişdən əvvəl T. Atəşlinin qanına sirayət etmişdi. Atası Mustafa sovet işğalına qarşı mübarizə aparmış, buna görə də bolşeviklər anası Sonapərvəri hamilə vəziyyətdə iki oğlu ilə birlikdə Bakının Bayıl həbsxanasına salmış, burada 1923-cü il iyun ayının 15-də gələcəkdə valideynlərinin ruslara qarşı nifrətini qəlbində gəzdirəcək Teymur Atəşli dünyaya göz açmışdı.

Atası Sibirə sürgün edildikdən sonra anası ilə birgə həbsxanaya salınan kiçik Teymur səfalət içərisində uşaqlıq həyatı keçirir. O, orta məktəbi bitirdikdən sonra Azərbaycan Dövlət Universitetinin xarici dillər fakültəsinin alman dili şöbəsinə daxil olur, ancaq ikinci kurs tələbəsi ikən hərbi xidmətə – Polşaya göndərildiyinə görə ali təhsilini yarımçıq qoymaq məcburiyyətində qalır. Hələ kiçik yaşlarından bolşevik rejiminə nifrət edən Teymur doğma vətəni Azərbaycanın istiqlal uğrunda döyüşmək üçün almanlar tərəfindən təşkil olunan milli birliklərə daxil olur.

T. Atəşli xüsusi proqram üzrə hərbi təlim keçərək Berlin zabitlər məktəbini təğmen (leytenant) rütbəsiylə başa vurur və SS birliklərinə təyin edilir. Qeyd edək ki, «SS Almaniyada və işğal edilmiş bölgələrdə kütləvi terrorun keçirilməsində başlıca silah idi» (2, 48).

«Bir sıra hərbi əməliyyatlarda iştirak edən gənc zabit üstteğmen (baş leytenant) rütbəsinə qədər yüksəlir, alman ordusu tərkibində Stalinqrad cəbhəsində 95 gün döyüşərək, bu dəfə ruslara əsir düşür. Bir təsadüf nəticəsində əsirlikdən qurtulan Teymur alman hərbi əsirləri ilə birlikdə Almaniyaya aparılır, bir müddət Mittenvald beynəlxalq mültəcilər (pənah gətirənlər) kampında (düşərgədə- A.P.) yaşayır. Burada ikən bir alman qızı ilə ailə qurur. Nəhayət, Türkiyə hökumətinin himayəsi ilə kampdan azad edilərək, 1949-cu il fevralın 12-də xanımı ilə birgə İstanbula gəlir və siyasi mühacirətimizə qatılır» (3).

«Adapazarında məskunlaşan M. Teymur Atəşli alman, ingilis, rus dillərini mükəmməl bildiyindən həm özəl xarici dil müəllimi, həm də notariat qurumlarında və məhkəmələrdə andlı tərcüməçi kimi çalışaraq ailəsinin güzəranını təmin edir. Bununla bərabər, əsas vəzifəsini qələmi ilə Azərbaycan istiqlal mücadiləsinə xidmətdə görən T. Atəşli bədii yaradıcılıqla da fəal məşğul olur, müxtəlif mətbuat orqanlarında şeirlərini və digər yazılarını dərc etdirir.

1956-cı ilin yanvar-fevral aylarında «Hürriyyət» qəzeti ardıcıl olaraq 45 sayında onun «Stalinqrad cəhənnəmində 95 gün döyüşən türk» adlı savaşa xatirələrini təfriqə şəklində yayımlayır.

1961-ci ildən başlayaraq T. Atəşli Adapazarı «Axşam Xəbərləri Qəzeti»ndə yazı işləri müdiri vəzifəsində çalışır, eyni zamanda bu qəzetdə «Xalqdan bir səs» sütununda milli ruhlu şeirlərini dərc etdirir.

Qəlbi daim vətən həsrəti və məhəbbəti ilə döyünən şair 1976-cı il noya-

brın 3-də, çərşənbə günü saat 16.00-da iş başında ikən ürək çatışmazlığından vəfat etmiş və Adapazarında dəfn olunmuşdur. Dünyasını dəyişərkən M.Teymur Atəşlinin üç oğlan və iki qız övladı vardı» (4, 35-36).

Bir çox mühacirlərimizin yaradıcılığında olduğu kimi, T.Atəşlinin bədii yaradıcılığının bel sütunu Azərbaycanın istiqlaliyyəti məsələsidir. T.Atəşli II Dünya müharibəsinin ən dəhşətli döyüş səhnələrindən birində – Stalinqradda 95 gün iştirak etmiş, burada başına gələnləri Türkiyədə yaşayan zaman «Hürriyyət» qəzetinin 1956-cı ilin 15 yanvarından – 28 fevralınadək çıxmış saylarında (2768-2812) dərc etdirmişdir.

«Cəhənnəm» sözünün əsərin sərlövhəsinə çıxarılması heç də təsadüfi deyil. Müqəddəs Qurani-Kərimin ən-Nəbə surəsinin 21-22-ci ayələrində cəhənnəm barəsində yazılır: «Həqiqətən, Cəhənnəm pusqudur. O, azğınların məskənidir». Soyuq, sərt iqlim şəraitində qan və atəş dolu müharibənin dəhşətlərinə görə Stalinqrad əsərin adında cəhənnəm kimi mənalandırılır.

Stalinqrad vuruşması (1942-1943) - Böyük Vətən müharibəsində sovet qoşunlarının Stalinqrad ətrafında alman-faşist qoşunlarını darmadağın etmək üçün müdafiə və hücum əməliyyatlarıdır. Sovet qoşunları müdafiə dövründə düşmənin əsas qüvvələrini məhv etmiş və hücum keçərək alman qoşunlarını mühasirəyə almışdılar. Nəticədə, general-feldmarşal F. Paulyus başda olmaqla 6-cı alman ordusu 91 min nəfərlə birlikdə əsir düşmüşdü (5).

Almanlar II Dünya müharibəsi zamanı Stalinqradı ələ keçirdikdən sonra Qafqaza sahib çıxmağı planlaşdırırdılar, ancaq İngiltərə və Amerikanın ruslara köməyi, həm də həddindən artıq soyuq iqlim şəraitində alman qoşunlarının tab gətirməməsi nəticəsində məğlub oldular.

T.Atəşli Stalinqrad cəbhəsində yaşadığı əzabları, tükürpərdən döyüş səhnələrində keçirdiyi stressləri əsərdə xüsusi həssaslıq və səmimiyyətlə qələmə almışdır. O, almanlar tərəfindən döyüşəndə, ən çətin anlarda, hətta bir saniyəlik olumla ölüm arasında qalanda da ən böyük arzusu Azərbaycana – doğma vətəninə qovuşmaq idi. Ancaq «Avropada «250 milyonluq alman dövləti» yaratmaq istəyən Hitler işğal etdiyi bölgələrdə xalqları hər şeydən məhrum etmək istəyirdi: həm torpaqdan, həm də azadlıqdan» (2, 78). Bolşeviklərin azərbaycanlılara etdikləri zülm və işgəncələri gördükcə T. Atəşlidə nifrət, intiqam hissi daha da artır, onu bütün şiddətli döyüş səhnələrində tək bir məqsəd üçün mücahilə etməyə sövq edirdi: «Benim heyecanım Alman Führerinin karargahta olmasında değıldi. Hitler olmuş, Göring olmuş, Mareşal Keitel olmuş, umurumda bile değıldi. Ne Hitler ve ne de ötekiler benim milletimin liderleri değıldi. Alman ordusunda, Alman üniforması giyerek, onlarla birlikte Ruslara karşı savaşıyordum ama, gayelerimiz, hayallerimiz ve hayat düşüncelerimiz tamamıyla ayrı idi. Ben o anda Kurtuluş ümidini, daha doğrusu Rusların kırbacı altında ezilen memleketimi kurtarabilmek fırsatının ancak Almanların elinde olduğunu görüyorum» (6, № 2793, 4).

Azərbaycan ədəbiyyatında Hüseyn Abbaszadənin, N. Xəzrinin yaratdığı bir sıra qəhrəmanlar T. Atəşli kimi qürbətdə vətən həsrəti ilə yaşayırdılar.

Hüseyn Abbaszadənin «Hardansınız, Müsyo Abel?» povestində Müsyo Abel (Əbil Xeybərov) də vətənə qovuşmaq ümidi ilə yaşayanlar sırasındadır. Müsyo Abel alman faşistlərinin əlindən Fransaya qaçanda fransız torpaqlarını Azərbaycanın Şamaxı mənzərəsinə bənzədir: «Bura dönüb Azərbaycan olaydı. Öz torpağında hər kol, hər daş mənə qoruya bilərdi. Doğma torpaqda hər şey adama məhrəm olur» (7, 21).

T.Atəşli ən çətin əməliyyatlarda belə öz əqidəsinə sadıq insan kimi yaddaqalandır. Nataşa ilə bağlı səhnə bunun əyani təzahürüdür. Teymur Albay Hallerin tapşırığına əsasən Nataşa vasitəsi ilə rus subaylarını zəhərləyərək kəllələrini almanlara təhvil verəcəkdə. Nataşa olduqca gözəl, valehedici, cazibədar qadın idi. Fəqət həyatının başlıca amalı vətənin istiqlaliyyəti olan T.Atəşlidən ötrü Nataşanın gözəlliyi önəmli deyildi. «Alman ordusunda üstteğmen rütbəsində qulluq edən Teymur qanlı savaş meydanında, ən ekstremal vəziyyətlərdə belə mənsub olduğu xalqın mənəvi-əxlaqi dəyərlərinə sadıqdır» (8, 57). Teymur çox çətinliklə əməliyyat tapşırığını yerinə yetirərək sonda istəyinə nail olur. O, yarıbay Kalnofun və yüzbaşı Puqaçevskinin kəllələrini əmrə əsasən alman casusu Albay Halərə təhvil verir.

T.Atəşli heç kəsin öhdəsindən gələ bilməyəcəyi əməliyyatlarda uğurla iştirak edib yüksək nəticə əldə edəndə belə almanlardan böyük mükafat qazanmaq təmənnasında deyildi. O, döyüş rəşadətində və qəhrəmanlıqlarına görə almanların ən böyük nişanı olan Eisenkreuz – Dəmir Xaçla mükafatlandırılır. T.Atəşli hər bir almanın arzulanacağı və sonsuz qürurla daşıyacağı bu möhtəşəm nişanı boynundan asanda da vicdan əzabı keçirirdi. Çünki müsəlman bir türkün nə qədər böyük mükafat da olsa, bir xristian xaçını boynundan asması islamiyyətdə böyük günah hesab olunur. Ancaq T.Atəşli bu dəmir xaçı boynuna taxmağa məcbur idi. Onu buna sövq edən yenə vətəninin istiqlalına qovuşmaq ümidi idi.

Humanizm T.Atəşlinin xarakterində hər zaman özünü büruzə verir. Hətta o, yeri gələndə bombalar yağışı altında ölmüş rus qadınının əlindən körpəsini alaraq xilas edir: «O cehennem atəşi içərisində, bizim zavallı yavrucak, askerlərə bir neşə getirdi» (6, № 2799, 4). T.Atəşli ona böyük yamanlıqlar etmiş, günahkar, zalım düşməninə qarşı nə qədər qəddar cinayətkar olsa da, düşmənin qanından olan günahsız körpəsinə qarşı bir o qədər zərif, həssas bir insandır.

II Dünya müharibəsi zamanı həm almanlar, həm də sovet ordusu tərəfdən milyonlarla insan həlak oldu. Hər bir düşmən cəbhəsində müxtəlif millətin nümayəndələri kimi azərbaycanlı soydaşlarımız da bir-birilərinə qarşı düşmən mövqeyində vuruşurdular. «Əslində taleyi öz əllərində olmadıqlarından ayrılmağa cəbhələrdə (alman və sovet) bir-birilərinə güllə atmaq məcburiyyətində qalan hər iki tərəfin vəziyyətini başa düşmək çətin də deyil. Millət müstəqil olmayanda, öz taleyinə özü sahiblik edə bilməyəndə təbii ki, o başqalarının əlində alət olur» (9, 173).

Teymurun xalasıgözü Müzəffərlə rastlaşdığı səhnə bu baxımdan səciy-

yəvidir. Teymur ömrünün 17 ilini bir süfrənin arxasında keçirdiyi, doğma xalasıoğlu Müzəffərlə cəbhədə üz-üzə gələrək, özünü müdafiə etməkdən ötrü onu istəmədən öldürmək məcburiyyətində qalır. T.Atəşli xalasıoğluna qarşı böyük həsrətli məhəbbətini bildirmək istəsə də, Müzəffərin qəddar bir bolşevik kimi davrandığından bu istəyi baş tutmur. Çünki Müzəffər bütün ailənin başına gələn bədbəxt hadisələrdə yeganə səbəbkar Teymuru görürdü. T.Atəşli göz yaşlarını qəlbinə axıdaraq qardaşı qardaşa öldürdürən dünyaya nifrət oxuyur. Bundan sonra onda döyüşkənlik ruhunun yavaş-yavaş öləzimişi başlayır.

T.Atəşlinin almanlara qarşı nifrət hissi növbəti dəfə SS birliklərində böyük xidmətləri ilə seçilən ölmüş rus generalı Sadkofun kəlləsini görən zaman yaranır. Üstəlik, T.Atəşli bu hadisədən sonra anlayır ki, almanlar qarşısında nə qədər müstəsna xidmətlər göstərsə də, onlar heç bir zaman başqa millətə inanmır, sirlərini bilən şəxsi isə gec-tez öldürürlər. «Qeyd edək ki, könüllülərə münasibət Almaniya hökumətində heç də birmənalı deyildi. Üçüncü reyxin liderləri bolşevik rejimində böyümüş insanlara tam etibar etmirdilər» (2, 77).

Alman əsgərləri dəhşətlər törətməkdə ruslardan heç də geri qalmırdılar. T.Atəşli özünü müdafiə etməkdən ötrü ona qarşı sui-qəsd hazırlayan general Stettenhoferi güllələyir. Amma general Stettenhoferi öldürülməklə T. Atəşlinin alman hərbiçiləri üçün xeyirxah bir iş gördüyünü desək, heç də yanılmırıq. Çünki onun zülmündən almanlar artıq cana doymuşdular.

Almanlar müharibənin sonlarına yaxın ölümə doğru çökən xəstə kimi tədricən məğlub olurdular. Asiyanın sərt iqlimli regionlarından hərbi xidmətə çağırılan rus əsgərlərindən fərqli olaraq alman əsgərləri Stalinqradın kəskin qışına tab gətirə bilmirdilər. T.Atəşli də zamanın onun xeyrinə işləmədiyini artıq yavaş-yavaş anlamışdı. Nəhayət, Stalinqrad vuruşmasının sonunda almanların məğlubıyyəti labüd olduğundan Marşal fon Paulyus ruslarla təslim şərtləri imzalamaq məcburiyyətində qalır.

Beləliklə, istiqlalıyyət uğrunda T.Atəşlinin apardığı 95 günlük ölüm-dirim mübarizəsi təkcə Stalinqrad vuruşmasının deyil, eyni zamanda onun bütün ümidlərinin, arzularının məğlubıyyəti ilə başa çatır.

T.Atəşli nə qədər alman faşistlərinin qələbəsini istəsə də, Hüseyin Abbaszadənin «Hardansınız, Müsyo Abel?» povestinin qəhrəmanı «Müsəlman legion»undan olan Müsyo Abel (Əbil Xeybərov) ondan fərqli olaraq, alman faşistlərinin məğlubıyyətini arzulayırdı. T.Atəşlidən fərqli olaraq, Müsyo Abel cəngavər deyil, sentimental bir qəhrəmandır. Müsyo Abel «Müsəlman legion»unda həkim kimi fəaliyyət göstərmiş, düşərgədə heç kəsə qoşulmadığına görə satqın adı ilə damğalanmış, əslində isə satqınlığı bacarmadığına görə Fransada qaçıb gizlənmişdi. Vətənə qayıtmaq anı gələndə həmyerliləri tərəfindən damğalı adı ilə günahlandırılaraq ömrünü qürbətdə keçirmək məcburiyyətində qalır. Sonda Müsyo Abelin də ürəyi T.Atəşli kimi vətən həsrətinə tab gətirə bilmədi. Müsyo Abelin yeganə silahı melanxolik hisslərlə qələmə aldığı gündəlik olur. Yalnız bu gündəlik sayəsində Müsyo Abel ölümündən sonra doğma vətəninə bəraət qazana bilir.

1976-cı ildə Almaniyada həmvətənləri ilə görüşən Nəbi Xəzri apardığı qeydlər əsasında «Səssiz fəryadlar» hekayələr silsiləsini yaratdı. Fəqət bu silsilənin qəhrəmanları nə qədər yüksək dözümlü nümayiş etdirlərsə də, heç biri T.Atəşli kimi mübariz deyillər. T.Atəşli Türkiyədə yaşadığı illərdə belə ürəyindəki atəşi soyutmaq üçün qələminin gücü ilə öz ideyalarını yazdığı şeirlərində təbliğ etdi, ömrünün sonuna qədər vətənə qovuşacağı günü gözlədi. Çox təəssüflər olsun ki, həmin günü görmək ona nəsib olmadı.

Vətənpərvərlik hissini aşılmasına böyük ehtiyac duyulan cəmiyyətimizdə T.Atəşlinin milli istiqlal uğrunda apardığı qəhrəmanlıq mübarizəsi müasir gənc nəsəə ən böyük örnəkdir.

Zənnimizcə, T.Atəşlinin bədii irsinin, o cümlədən milli istiqlal hərəkatının mühüm bir dövrünü canlandıran «Stalinqrada cəhənnəmində 95 gün döyüşən türk» savaşı xatirələrinin Azərbaycan türkcəsində nəşrinə və üzərində daha geniş araşdırmalar aparılmasına böyük ehtiyac vardır.

ƏDƏBİYYAT

1. Səmədova Nailə. Azərbaycan memuar ədəbiyyatı tarixi. Bakı: Nurlan, 2006, 332 s.
2. Yaqublu Nəsiman. Azərbaycan legionerləri. Bakı: Çıraq, 2005, 336 s.
3. Eski alman SS subayı Teymur Ateşli kimdir?. «Hürriyyət» qəz., İstanbul, 1956, 15 ocak, sayı 2768.
4. Cabbarlı Nıkpur. Mustafa Teymur Ateşlinin poeziyasına dair // AMEA Ədəbiyyat Məcmuəsi. XX cild, Bakı, Ozan, 2007, s. 35-45.
5. http://az.wikipedia.org/wiki/Stalinqrada_d%C3%B6y%C3%BC%C5%9F%C3%BC.
6. Ateşli Teymur. Stalingrat cəhənnəmində 95 gün döyüşən türk. «Hürriyyət» qəz., İstanbul, 1956, 15 ocak-28 şubat, saylar 2768-2812.
7. Abbaszadə Hüseyn. Hardansınız, Müsyo Abel? Bakı: Gənclik, 1972, 296 s.
8. Cabbarlı Nıkpur. Azərbaycan mühacirət nəsrı. Bakı: Elm və təhsil, 2011, 140 s.
9. İbrahimli Xələddin. Azərbaycan siyasi mühacirəti. Bakı: Elm və təhsil, 2012, 371 s.

ОТРАЖЕНИЕ ИДЕИ НАЦИОНАЛЬНОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ ТЕЙМУРА АТЕШЛИ «95 ДНЕЙ ИЗ ЖИЗНИ ВОИНА ТЮРКА В СТАЛИНГРАДСКОМ АДУ»

А.Н.ПАШАЕВА

РЕЗЮМЕ

Мустафа Теймур Атешли – один из выдающихся представителей азербайджанской эмигрантской литературы, в течение девяти дней был участником самого кровавого военного сражения Второй мировой войны – Сталинградской битвы. События, свидетелем которых он стал, легли в основу его военных воспоминаний «95 дней воюющего турка в аду Сталинграда», где он описал все произошедшее с ним. Писатель опубликовал данное произведение в период проживания в Турции по частям на страницах газеты «Хурриет» с 15 января по 28 февраля 1956 г. (2768-2812).

В представленной статье указанные воспоминания Т.Атешли привлечены к исследованию как достойные внимания образцы азербайджанской эмигрантской прозы, выявлены идейно-художественные особенности произведения. Автор статьи, опираясь на научные источники, рассматривает деятельность азербайджанских ополченцев нацио-

нального легиона как составную часть движения за национальную независимость и оценивает рассматриваемое произведение в данном аспекте.

Ключевые слова: эмиграция, мемуары, Сталинградская битва, национальная независимость

**REFLECTION OF THE IDEA OF NATIONAL INDEPENDENCE
IN TEYMUR ATESHLY'S WORK
«THE TURKISH FIGHTING 95 DAYS ON THE HELL OF STALINGRAD»**

A.N.PASHAYEVA

SUMMARY

Teymur Ateshly, who is one of the prominent representatives of Azerbaijan migration literature participated in the scene of the most terrible battles of World War II – in Stalingrad 95 days, described the events happened here in his memoirs of war titled «The Turkish fighting 95 days on the hell of Stalingrad». He published this work in split in the issues (2768-2812) of «Hurriyyat» printed from 15 January to 28 February of 1958 at the time when he lived in Turkey.

In the article, Teymur Ateshly's mentioned memoirs are subjected to research as a remarkable pattern of emigration prose, ideological and artistic features of the work are disclosed. The author accepted the activity of the Azerbaijani fighters in the national legions as a part of the movement for independence according to the scientific sources and evaluated the work in this direction.

Key words: migration, memoir, battle of Stalingrad, national independence.